

ÇİMENTO SANAYİMİZDE SON GELİŞMELER

Aziz KÖKLÜ

Siyasal Bilgiler Fakültesi
İktisat Doçenti

İşletmeler Vekili, 23/Ocak/1954 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında, bir gün evvel, 20 yeni çimento fabrikasının ihale edilmiş olduğunu bildirdi ve konu ile ilgili bazı açıklamalarda bulundu. (1) Bu toplantı, "Türkiye Çimento Sanayii Türk Anonim Şirketi" Umum Müdürlüğünde yapıldı. Bilindiği üzere bu ortaklık, yurdumuzda, çimento sanayiinin kurulması, işletilmesi ve geliştirilmesi ile alâkalı her türlü tedbirleri almak maksadiyle, "Türkiye Emlâk Kredi", "Sümer Bank", "Türkiye İş Bankası", "Ankara Çimento Sanayii Türk Anonim Şirketi" ve "Sümer Bank Çimento Sanayii Müessesesi" tarafından geçen yıl sonlarına doğru kurulmuştur. Sermayesi 50 milyon liradır. (2)

İşletmeler Vekilinin açıklamalarına göre, fabrikaların şu şehirlerde kurulması kararlaştırılmıştır: Adana, Afyon, Aydın, Bartın, Çanakkale, Çorum, Diyarbakır, Elâzığ, Eruzurum, Eskişehir, Kayseri, Trabzon, Trakya, Van, Konya, Giresun, Gaziantep, Gemlik, Balıkesir, İçel. İhale neticesinde fabrikalardan 12 sinin inşasını Almanlar, 7 sininkini Fransızlar, 1 ininkini İtalyanlar taahhüt etmişlerdir. Bu yabancı firmalar, aynı zamanda, fabrikaların işletme mesuliyetini de üzerlerine alacaklardır. Teşebbüse mahalli iştirâkler de katılacaklardır. Fabrikaların kurulması için gereken sermaye 220 milyon liradır. Bunun payımıza düşen kısmının % 20 si fabrikalar kuruluncaya kadar ödenecek, geri kalanı % 4 faize tâbi olarak 7 senede tediye edilecektir. Fabrikaların inşası 2 yılda tamamlanacaktır. İşletmeye açılmaları ile çimento istihsal kapasitemizde 1.830.000 tonluk bir artış sağlanacaktır ki, bu suretle iki yıl sonra bütün istihsal kapasitemiz 3.275.000 ton olacaktır. Bu fabrikaların inşası ile çimento fiyatlarında önemli bir indirme temini de mümkün olacaktır....

Biz bu yazımızda, memleketimizin iktisadî gelişmesinde büyük rol oynayacak olan bu yatırımın bir iki noktasına temas etmek istiyoruz.

*
**

Çimento sanayii, ağır sanayî gurubuna dahil bir istihsal subesidir.

(1) 24. I. 1954 tarihli Zafer gazetesi.

(2) Vekiller Heyetinin 14. X. 1953 gün ve 4/1565 sayılı kararı ve eki Mukavele. Resmî gazete No. 8541.

Bu şube; bilhassa 20 inci asrın başından itibaren, inşaat malzemesi sanayiinde birinci plânda rol oynamaya başlamıştır, önemi de gün geçtikçe artmaktadır. Çimento sanayii, ileri derecede makineye dayanmaktadır, bu sebepten fazla miktarda sermayeye ihtiyaç gösteren bir istihsal koludur. İnsan emeğinin payı fazla değildir. Gerçekten, 75 - 100 bin tonluk istihsal kapasitesine sahip bir fabrikanın yatırım giderleri, bugünkü fiyat seviyemize göre, ortalama olarak 10-12 milyon liradır. Yatırım giderlerinin aşağı yukarı % 50-65 i, tesisat ve makinelere ayrılmaktadır ki bu, bizim gibi gerekli makine ve saireyi dışardan getirecek olan memleketler için yatırım masraflarının bu miktarının yabancı memleketlere transferini icap ettirir. Bu da, memleketin tediyeye bilânçosu bakımından üzerinde durulması gereken bir husustur. Şu halde, bu sanayii kurmak için büyük ölçüde sermayeye ve bunun da en az yarısının harice ödemesine ihtiyaç vardır.

Bu birinci noksanının tabii bir neticesi üzerinde de bir kaç kelime ile durmadan geçmiyelim: Çimento sanayii, sabit yatırımların payı büyük olan her sanayî şubesinde olduğu gibi, depresyon ve krizden fazla müteessir olur. Gerçekten, bu devrelerde hususî şahıslar inşaatı ya çok yavaşlar veya tamamen durur. Bu taktirde bu sanayî dalına yatmış olan sermayeyi likide etmeye veya başka bir istihsal şubesine nakle de imkân olmadığından büyük zararlar doğabilir.

Burada incelenmesi icap eden diğer bir nokta da çimento sanayiinin kuruluş yeri bakımından gösterdiği özelliştir. Çimento sanayiinde kullanılan iptidai maddeler; tabii çimento, kil, kalker... ihtiva eden toprak ve kömürdür. Yapılan kabataslak bir hesaba göre, 1 ton çimento istihsal etmek için 1.6 ton ham madde ile 0.25 ton kömür kullanılmaktadır. (3)

Binaenaleyh çimento sanayiinin ham maddenin bulunduğu yerde kurulması gerekmektedir. Aksi halde, yani kömürün bulunduğu yerde tesis edildiği takdirde maliyet masrafı, ham maddenin nakli masraflarından dolayı fazla yükselecektir. Bu, çimento sanayiinde kuruluş yerinin seçilmesinde rol oynayan birinci âmildir. Fakat, diğer taraftan, istihsal edilen çimento da ağır bir maddedir. Ham madde kaynakları, imâl yeri - istihlâk merkezine uzak bulunduğu takdirde maliyet fiatı, nakil masrafları yüzünden kabaracaktır. Şu halde imâl yerinin istihlâk merkezlerine fazla uzak olmaması lâzımdır. Bu da, çimento sanayiinde kuruluş yerini seçerken gözden uzak bulundurulmıyacak ikinci noktadır. Binaenaleyh çimento sanayii, işletme iktisadı tâbiri ile söyleyelim, ham maddeye ve istihlâke müteveccih bir sanayî şubesidir. Fakat bu sayılan-

(3) Prof. A. A. Özeken. Sanayî tesis yerleri problemi ve Türkiye'nin Sınaiî kalkınmasında tesis yeri dâvası, İktisat F. M. C. 3. sayı: 3-4 sahife: 354.

lara üçüncü bir unsuru, münakaleyi, ilâve etmek lâzımdır. Gerçekten, gerek iptidâî maddelerin ve gerekse mamûl maddenin nakli, hem de mümkün olduğu kadar ucuz nakli icabeder. İşte bu sebeplerden dolayı, çimento fabrikalarının istihlâk merkezlerinden uzak olmıyan, ucuz ulaştırma-tercihan su yolu - imkânları bulunan ve ham madde bakımından zengin olan bölgelerde kurulması lâzımdır. Ancak bu takdirde kuruluş iktisadî olur.

*
**

Memleketimizde çimento istihlâki son 30 yıl içinde baş döndürücü bir sür'atle artmıştır: 1924 de 32.100 ton olan yekûn istihlâk 1930 da 164.100, 1939 da 383.100 ton olmuştur. 1949 istihlâk miktarı 400 bin ton civarındadır. 1950 de ise artış gene sür'atlenmiş ve yekûn istihlâk 530 bin tona çıkmıştır. 1954 de ihtiyacın 2 milyon tonu aşacağı hesaplanmaktadır ki, bu rakam 1924 dekinin 60 misli kadardır. 1956 - 1957 yılı için ise, takriben 3,5 milyon tonluk bir yekûn istihlâk tahmin edilmektedir. (4) İstihlâkteki bu sür'atli artışın sebepleri malûmdur. Siyasî ve iktisadî buhranlar esnasında gereği kadar ilgi gösterilemiyen bayındırlık ve inşaat sahalarına kalkınma devrelerinde önemli yatırımlar yapılmıştır. Diğer taraftan, çimento istimâli de günden güne daha fazla yayılmaktadır.

Çimento ihtiyacı, yerli fabrikalarımızın istihalleri ve ithalât ile karşılanmaktadır. Bu kaynakları kısaca gözden geçirelim: Evve'lâ yerli istihsal: Memleketimizde hâlen 7 çimento fabrikası faaliyet halindedir: Eskihisar, Arslan, Bakırköy, Yunus, Ankara, Sivas, İzmir fabrikaları. Bunlardan ilk dördü hususî teşebbüse aittir. Bunlar en eski, yani ilk önce kurulan çimento fabrikalarımızdır. Ankara ve Sivas fabrikaları nispeten yenidirler. Sümerbank tarafından işletilmektedirler. İzmir fabrikası 1953 de faaliyete geçmiştir, hususî teşebbüse aittir. 1924 ten bu yana istihsal mütemadî surette artmıştır. Bu, bir taraftan yeni fabrikalar kurmak, diğer taraftan da mevcut fabrikaların istihsal kudretlerini arttıracak tedbirleri almak suretiyle sağlanmıştır. Fakat istihlâk, istihsalden daha büyük bir tempo ile çoğalmıştır. Bu yüzden bazı senelerde büyük miktarlarda çimento ithal etmek zarureti belirmiştir. Demekki iç istihsal ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. İhtiyacın dahilden karşılanamıyan kısmı ithal edilen çimentolarla kapanmıştır. Aşağıdaki cetvelde yıllık istihsal ve ithalât miktarları gösterilmiştir: (5)

(4) Rekkamlar için bakınız: Prof. A. A. Özeken. Türkiye Çimento Sanayinin İktisadî ve Malî Bünyesi. İktisat Fak. M. C. 1 sayı: 4 shf: 487. İstatistik Yıllığı No. 20 sahife. 276 ve 403. 1954 yılı Bütçe Lâyihasına ait gerekçe. sahife: 21.

(5) İstatistik Yıllığı No. 20 sahife: 276 ve 403, T. C. Merkez B. 1953/12 ve İstatistik Bülteni No. 6 Aralık 1953 sahife: 185, 188.

Yılı	İstihsal	İthalât	Yekûn
1930	104.000 Ton	60.000 Ton	164.000 Ton
1939	294.000 "	89.000 "	383.000 "
1944	286.500 "	6.500 "	293.000 "
1945	288.500 "	1 "	288.500 "
1946	323.000 "	250 "	323.000 "
1947	350.000 "	2.500 "	352.500 "
1948	345.000 "	84.500 "	429.500 "
1949	375.000 "	17.500 "	392.500 "
1950	408.000 "	120.000 "	528.000 "
1951	396.000 "	233.500 "	629.500 "
1952	471.100 "	289.400 "	760.500 "
1953	530.000 "	537.000 "	1.067.000 "

İthalât; Bulgaristan, Yugoslavya, İtalya, Çekoslovakya, Almanya, Belçika, İsveç, Norveç gibi uzak ve yakın memleketlerden yapılmaktadır. Son yıllarda çimento ithalâtının artması sebeplerini; ithalâtı engelliyen tedbirlerin kaldırılmasında, inşaatın teşvik görmesinde ve girilen büyük bayındırlık faaliyetlerinde aramak lâzımdır. 1951 de çimento bedeli olarak harice ödediğimiz döviz 16 milyon liradır. (6)

İlkönce kurulduklarını söylediğimiz hususi teşebbüse ait fabrikalar, hemen görülmüş olacağı üzere, İstanbul bölgesinde bulunmaktadırlar. Bu fabrikaların hemen hepsi ham madde yatakları yakınındadır, ihtiyaçları olan kömürü getirmek ve imâl ettikleri çimentoyu piyasaya sevk etmek için, ucuz deniz ulaştırmasından faydalanırlar. Şu halde, bu fabrikaların kuruluş yerleri iyi seçilmiştir. Varılan ilk netice budur. Halbuki istihsal edilen çimentoların istihlâk edildiği bölgeleri araştırarak olursak bu ilk hükmümüzde düzeltme yapmak zorunda kalırız. Gerçekten, bu fabrikaların kuruluş yerleri, tesisleri sırasında iyi seçilmiştir. Fakat sonraları, istihlâk merkezlerinin İstanbul ve çevresinden Anadolu'ya kayması durumlarını değiştirmiştir. Bilindiği üzere, İstiklâl Harbinden ve hususiyle 1930 buhranından sonra, Anadolu'da ve Ankara'da, inşaat faaliyeti çok artmış ve bu sebepten dolayı İstanbul çimento fabrikaları istihlâk merkezlerine nazaran uzakta kalmışlardır. Bu hususu aşağıdaki rakamlar açıkça gösterir: 1938 de 284 bin ton çimentonun %38 i İstanbul, Trâkyâ ve Marmara bölgesinde kullanıldığı halde % 40 ı Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde ve % 22 si Ankara'da istimâl edilmiştir. (7) İşte bilâhare Ankara, Sivas ve İzmir'de çimento fabrikası kurulmasının sebebi.

(6) İst. yıllığı No. 20 sahife 403

(7) Prof. Özenen. Türkiye Çimento Sanayii.. sahife: 493 deki rakamlardan faydalanılarak.

Bu suretle yeni büyük istihlâk merkezlerinin ihtiyaçları mahallerinden karşılanmak istenmiştir. Çünkü Ankara ve Sivas Fabrikaları kuruldukları sırada, genel istihsalin % 28 ini üzerlerine alarak (8) diğer fabrikalar istihsellerinin başka bölgelere tahsisine imkân vermişlerdir.

Dahilde istihsal edilen veya hariçten getirilen çimentolar, memleket içlerine bilhassa demiryolu ile taşınmaktadır. 1944 de 293 bin ton çimentonun 198 bin tonu, 1947 de 352 bin tonun 166 bin tonu yâni takriben yarısı demiryolları vasıtasıyla nakledilmiştir. (9) Fabrikaların istihlâk merkezlerine uzaklığından doğan bu durum, yalnız demiryollarının işini güçleştirmekle kalmıyor, aynı zamanda demiryolu ulaştırmasının pahalı olması dolayısıyla inşaatın maliyetini de arttırıyor.

*
**

Yeni fabrikaların kurulmasını icabettiren sebepleri, memleketimiz çimento ihtiyacındaki gelişmeyi ve mevcut çimento sanayiinin durumunu incelemek suretiyle ortaya koymus bulunuyoruz. Bu açıklamalara göre; 1) Artan istihlâki karşılayacak yeni bir istihsal kapasitesi elde etmek, 2) Fabrikaları yeni istihlâk merkezlerinde kurarak ve böylece ulaştırma masraflarından tasarruf sağlayarak çimento fiyatının düşürülmesi düşünülmektedir. Şimdi yeni çimento fabrikalarının durumunu bu iki noktadan fakat bir parça daha yakından inceleyelim:

1) Demekki, aşağı yukarı 2 milyon tonluk munzam bir istihsal kudreti yaratılmak istemektedir. Bunu sağlamak için de 20 fabrika kurulacaktır. Bu hesaba göre, fabrikaların her biri 75-100 bin tonluk bir istihsal kapasitesine sahip olacaktır. Fabrikaların tanesi 10-12 milyon liraya kurulacaktır. Şimdi, burada, herşeyden evvel şu iki sorunun cevabını vermek gerekmektedir: a) Acaba bu 220 milyonluk büyük yatırım yerinde midir, çimento sanayiinden daha evvel ele alınması lâzım gelen başka istihsal şubeleri yok mudur? b) Bu 20 fabrikanın yaratacağı istihsal hacmi memleketimiz ihtiyacına uyuyor mu, aşırı istihsal kapasitesine gitmemiz ihtimâli yok mudur? Bu iki noktayı sıra ile inceleyelim:

a) Millî ekonominin en iyi şekilde gelişmesini sağlamak için, bilindiği üzere, bütün yatırımlarda ve bilhassa sanayî yatırımlarında gözden uzak bulundurulmaması lâzım gelen "rüçhan sıraları" vardır. Kurulması düşünülen sanayî işletmeleri hangi sıraya göre tesis edilmelidir? Gerçekten bunlardan bazılarının diğerlerine tercih edilmesi, birinci plâna alınması

(8) Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükûmeti ile bilistihlak finanse ettiği heyetin raporu "Türkiye Ekonomisi: Kalkınma Programı için tahlil ve tavsiyeler. Ankara 1951. sahife: 114.

(9) İstatistik Yıllığı No. 16 sahife: 554 ve No. 20 sahife: 507,

lâzımdır. Diğer taraftan, bu tercih sıraları; zamanla kayıtlıdır, yâni her devre için mutlâk bir hüküm ifade etmez, bugün için doğru olan bir yatırım sırası, yarın, şartların değişmesi yüzünden, başka şekle girebilir. Tercih sıralarının tayininde muhtelif unsurlar rol oynar. Bunların en mühimleri: istihsal edilmesi düşünülen maddeye olan ihtiyaç, kullanılacak ham maddenin iktisadî olarak temin edilip edilememesi, bu iş için zarurî olan sermaye miktarı, yapılacak yatırımın tediye bilânçosu üzerinde yaratacağı tazyikin derecesi, yatırımın millî gelir üzerinde doğuracağı tesirin derecesi, işgücü.. dır. Yukarıdanberi yaptığımız açıklamalarla son söylenenlerin karşılaştırılmasından anlaşılacağı üzere, çimento sanayii, memleketimizde bu devrelerde kurulması düşünülen endüstri kolları arasında ön plânda bir yer işgal etmektedir. (10) Hattâ bu bakımdan geç dahi kalınmıştır, denebilir. Çünkü çimentoya olan bu ihtiyaç memleketimizde kendisini 20-30 senedenberi şiddetle hissettirmektedir. Yeter ölçüde istihsalde bulunamamız yüzünden, ikinci harp esnasında ve onu takip eden yıllarda, bayındırlık ve inşaat sahalarına normal gelişme ihtiyaçlarını karşılayacak derecede dahi bir yatırım yapılamamıştır. Şu halde çimento sanayiine yapılacak bu yatırım yerindedir. Ancak bunun derecesi ne olmalıdır? Bu sorunun cevabı şimdi izah edeceğimiz ikinci nokta ile ilgilidir.

b) Öyle görünüyor ki, bu 20 fabrika ile aşırı bir kapasiteye gidilmiştir. Yukarda, memleketimizde, çimento ihtiyacının sür'atle artmakta olduğunu gördük. Bu artış temposuna göre, 1956 - 1957 yılı için 3,5 milyon tonluk bir yekûn istihlâk tahmin edilmiş ve bunu karşılamak üzere 20 fabrikanın inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Kanaatımızca bu tahminler fazla yüksektir ve bu tahminlere dayanarak aşağı yukarı 2 milyon tonluk ilâve bir istihsal kudreti yaratmağa kalkmakla da daha baştan ağır tesis ve maliyet yükleri altında girilmiştir. Yurdumuzun ihtiyacı olan istihsal kudretini hesaplamak için, herşeyden evvel, bulunduğumuz devreler yıllık çimento ihtiyacındaki birikmiş talep miktarı ile normal talep miktarını bilmek iktiza eder. Birikmiş talep, harp ve depresyon devrelerinde, mecburiyetler tahtında, yapılmamış inşaattan doğmaktadır. Normal talep, yıllık nüfus ve gelir artışından meydana gelmektedir. Birikmiş talep miktarının fazla olması yüzünden, yıllık istihlâk, 1950 den bu yana hadden aşırı derecede yüksek görülmüştür. Fakat bu ilânihaye böyle de-

(10) Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, yukarda adı geçen raporunda aşağıdaki sırayı tavsiye ediyor: 1) Aralarında bilhassa gıda maddelerinin bulunduğu zirai mahsulleri işleyen endüstri zümreleri ve pamuk çırçırılama, 2) Küçük dökümhaneler, kalıp ve kaplama fabrikaları, soba imalâtı, basit tulumbar, saban, çekiç, destere gibi hafif makine ve alât imalâtı, 3) Çimento, tuğla, kiremit ve cam gibi inşaat malzemesi imâli, 4) Deri işleri ve kundura imâli..

vam edecek değildir. Bu talebin bir kısmı artık tatmin edilmiş, kalan kısmı da önümüzdeki yıllarda giderilmiş olacaktır. Gelecek üç beş yıl içinde bu fevkalâde talepten arta kalan kısmın tamamen ortadan kalkacağı düşünülebilir. Bu takdirde normal talebi aşan istihsal kudretinin kullanılmaması ihtimâli belirir. Binaenaleyh yeni istihsal kapasitesi yaratılırken fevkalâde devrelerin ihtiyaçlarından doğan talep değil, normal gelişme ihtiyaçlarından vucut bulan talebi esas olarak almak daha doğru olur. Kaldı ki, istihlâkin aynı artış temposunu takip edeceği düşünülse dahi 1956 - 1957 için yapılan tahminler gene fazla yüksektir. (11) İşte bu sebepten dolayıdır ki, şimdilik 50-100 bin ton istihsal kudreti olan en çok 8-10 fabrika ile işe başlamak ve iktisadî kalkınma neticesinde yeni ihtiyaçlar belirdikçe, birer ikişer yeni fabrika kurmak daha temkinli bir hareket olurdu. Böylece ihtiyacın gidışı tam olarak kontrol altına alınır, memleketin ihtiyacına cevap verecek genişlik ve sayıda fabrika tesis edilir ve ne kadar zaman âtil halde duracağı bilinmeyen aşırı istihsal kudretleri için sermaye yatırılmamış olurdu.

2) Yeni fabrikalar istihlâk merkezlerinde kurulacaktır. Yukarda da söylediğimiz üzere eski çimento fabrikaları piyasalardan uzakta kalmışlardır. Ve bu sebepten dolayı bilâhare büyük istihlâk merkezlerinde yâni Ankara, Sivas ve İzmir'de fabrika kurulmuştur. Bugün aynı düşünce ile 20 fabrika daha kuruluyor. Acaba bu fabrikaların kuruluş yerleri iktisadî bakımdan iyi seçilmiş midir, yoksa fabrikaların tesis edileceği şehirlerin intihabında iktisat dışı unsurlar mı rol oynamıştır? Bu ikinci guruba giren sebepler de makul esaslara dayanabilir ve bizce de makbul görülebilir. Fakat biz burada iktisadî âmiller üzerinde duruyoruz, işi maliyet cephesinden tetkik ediyoruz.

Çimento ham maddesini yurdumuzun her tarafında bulmak mümkündür. Bu bakımdan yeni fabrikalar da, herhalde, ham madde yatak-

(11) Çünkü 1944 - 1953 devresi yekûn istihlâk rakamlarına göre sahife (25) deki tablodan hesaplanan ikinci dereceden terend formülü, Y yıllık çimento istihlâk miktarını ve X de 1944 yılı 1 itibar edilmek üzere yılları gösterirse, $Y = 317,5 - 38,8 X + 10,4 X^2$ dir. Bu formüle göre yekûn çimento istihlâki, 1954 de 1.149.100 ton, 1955 de 1.349.500 ton, 1956 da 1.570.700 ton ve 1957 de 1.812.700 ton olacaktır.

Bunun, çok eski tarihlerden başladığı için, harp gibi anormal devrelerin tesirlerini fazlasiyle ihtiva ettiği ileri sürülürse, yekûn istihlâkte 1950 den bu yana vukua gelen artış nisbetlerine bakılabilir. Gerçekten 1950 ye nazaran 1953 te artış % 100 dür ki bu devrenin senelik ortalaması % 25 demektir. 1953 ten itibaren senelik istihlâk rakamlarına % 25 ilâve edersek şu neticeye varırız: 1953 te 1.067.000, 1954 de 1.333.750, 1955 te 1.667.187, 1956 da 2.083.983 ve 1957 de 2.604.978 ton. Görülüyor ki en müsait seneleri ve en yüksek artış nisbetlerini dahi almış olsak 1957 için ancak 2,5 milyon tonluk bir istihlâk kapasitesi elde edilmektedir.

larına çok yakın veya ham madde yatakları içinde kurulacaktır. Fakat acaba yeni fabrikaların inşa edileceği şehirler ne gibi ulaştırma kolaylıklarına sahiptirler? Kurulacak fabrikalara bu şehirler ve yakın çevreleri devamlı bir pazar olacak vasıfta mıdırlar?

Evvelâ münakale meselesi: Yeni fabrikaların istihsal edeceği çimentolar, gayet tabii olarak, yalnız kurulmuş oldukları şehirlerde istihlâk edilmeyecek, yakın ve uzak çevrelerine de sevkedilecektir. 1938 de İstanbul şehri, civarında çalışan 4 fabrikanın istihsalinin ancak % 21 ini istihlâk etmiştir. (12) Bu husus gözönünde bulundurulacak olursa yeni fabrikalar piyasalarının da, kurulmuş oldukları şehirlerden uzaklarda, yerine göre oldukça uzaklarda bulunması mümkündür. Halbuki fabrikaların kurulacağı 20 şehirden 13 ü tren yolu üzerindedir, 5 i deniz kenarındadır, 2 si kara yolu ile münakale sistemimize bağlıdır. Şu halde fabrikaların dörtte üçü ihtiyaçları olan kömürü taşımak ve çimentoyu fabrikadan istihlâk merkezlerine nakletmek bakımlarından kara ulaştırmasının ağır masraflarına katlanacaklardır. Bu ise maliyeti yüksekten mühim bir âmildir.

Diğer taraftan, fabrikaların kurulacağı şehirler ve yakın çevrelerinin böyle 75-100 bin tonluk kapasiteye sahip olan bir tesisin istihsalini, bilhassa uzun devreler için, istihlâk edebileceğini de zannetmiyoruz. Bu şehirlerde ve yakın çevrelerinde bugün duyulan fazla ihtiyaç nihayet birkaç sene sonra karşılanacaktır. Bilhassa Doğu Anadolu'da, siyasî kararsızlıkların devam ettiği devrelerde, bu bölgede çalışacak olan 8 fabrikanın istihsalini massedecek yatırımlar kolaylıkla yapılamıyacaktır. Bu takdirde, eğer fabrikalar çalışmakta devam edeceklerse, istihsal edilen çimentoları gittikçe daha uzak iç piyasalara veya bazı komşu memleketlere sevk etmek akla gelecektir. Bu da istihlâk piyasasına olan yol uzadıkça maliyeti sür'atle şişiren kara ulaştırması ile yapılacaktır. İşte o zaman memleket içerlerinde tesis edilmiş bulunan hadden aşırı kapasiteli fabrikalardan bazılarının iyi kuruluşa sahip olmadıkları görülecektir. Ve beklenenin tam aksi, yâni yüksek maliyetler ortaya çıkaracaktır. Bütün bu sebeplerden dolayı yukarıda, şimdilik 50-100 bin ton istihsal kapasiteli 8-10 fabrikanın kurulması fikrini ileri sürdük. Bu fabrikalardan bir kısmının tamamen mahallî ihtiyaçları yâni kuruldukları şehir ve yakın çevrelerinin taleplerini karşılamak üzere aşağı istihsal kudretli olması, yüksek istihsal kapasiteli olanların ise istihsallerini her tarafa kolay ve ucuz şekilde dağıtmalarına imkân veren yerlerde kurulması bize daha uygun geliyor. Çünkü kuruluş bu suretle daha iktisadî olurdu.

(12) Prof. Özenen. Türkiye Çimento Sanayii.. adlı makale. 1938 de İstanbul fabrikalarından piyasaya sevkedilen 284 bin ton çimentonun 60 bin tonu İstanbul'da kullanılmıştır.